

MESLEK AHLAKININ TEMELLERİ ve BOYUTLARI*

Coşkun Can Aktan

I.GİRİŞ

Bu çalışmada genel olarak meslek ahlakı konusu ele alınmakta ve çeşitli mesleklerde ahlaka uygun olan ve olmayan davranış ve eylemler özetlenerek, meslek ahlakının tesis edilmesine yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır.

II.MESLEK AHLAKI VE BOYUTLARI

Eski çağlarda ekonomi denildiğinde bundan sadece bir ya da sadece bir kaç meslekten ibaret olan iktisadi faaliyetler anlaşılırdı. Ticaret, bilindiği üzere en eski mesleklerin başında gelmektedir. Eski çağlarda yazılı kutsal din kitaplarına bakıldığında ticaretin belirli ahlaki ilkeler ve kurallar içerisinde yapılması önemle vurgulanmıştır. “*Ticaret ahlakı*”, bu anlamda meslek ahlakının bilinen en eski türüdür.⁸

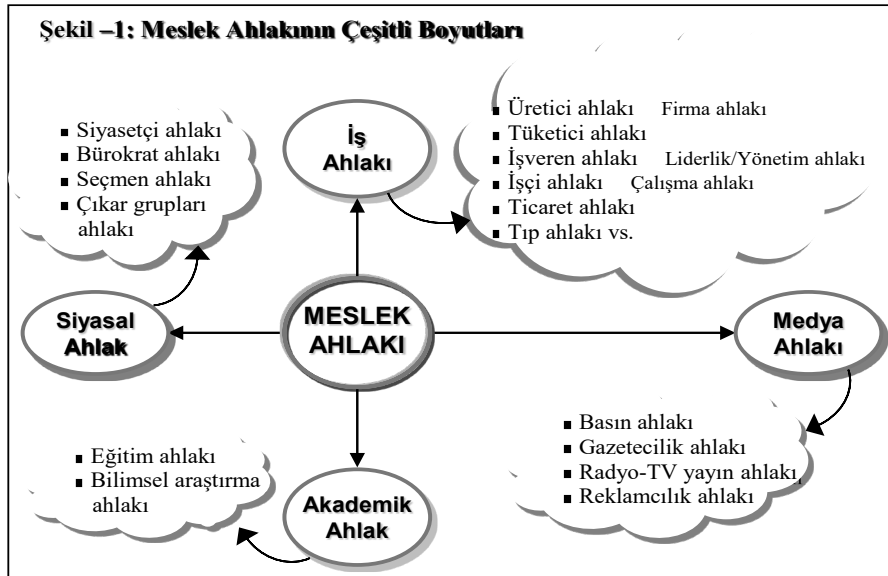
Oysa günümüzde ekonomik faaliyetler hacmi -ticaretin ötesinde- oldukça genişlemiştir ve içinde sayısız meslek barındırmaktadır. Her meslek için ortak bazı ahlaki ilkeler sözkonusu olmakla birlikte farklı mesleklerin kendisine özgü başka ahlaki ilkeler de bulunmaktadır. Örneğin, doğruluk ve dürüstlük, sözünde durma vs. klasik ticaret ahlakının temelidir ve bu ahlaki ilkeler şüphesiz tüm meslekler için de geçerlidir. Ancak bunun dışında bir öğretmenin, doktorun, hakimin, avukatın, gazetecinin, politikacının mesleklerini icra ederken uymaları gereken ya da uymaları

* Coşkun Can Aktan, “Meslek Ahlakının Temelleri Ve Boyutları”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2013.

⁸ İş ahlakı konusunda kapsamlı araştırmalar için bkz: Bayles, 1981; Callahan, 1988; Durkheim, 1962; Gellermann, 1990; Goldman, 1980; McHugh, 1992; Singer, 1994; TÜGİAD, 1992; Wueste, 1994.

beklenen başka ahlaki ilkeler de bulunmaktadır. Bunun dışında her mesleğin ya da her meslek sahibinin kendi içinde yaşadığı iç çevreye (organizasyona) karşı sorumlulukları olduğu kadar, yaşadığı çevrenin dışına karşı da sorumlulukları da bulunmaktadır. En başta insanların ve kurumların yaşadıkları “habitat”a (doğal yaşam ortamı) karşı önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Doğayı korumak, çevreyi kirletmemek, özürli insanlara saygı ve ilgi göstermek, toplumsal sorunlara karşı duyarsız kalmamak vs., sosyal sorumluluklara sadece bir kaç örnek teşkil etmektedir.

Meslek ahlakını başlıca dört alana ayırmak suretiyle inceleyebiliriz.⁹ (1) İş ahlakı, (2) Akademik ahlak (3) Medya ahlakı, (4) Siyasal ahlak . Şüphesiz bu sayılan mesleklerin de alt meslek alanları bulunmaktadır. (Bkz: Şekil-1)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

⁹ Bu bölümdeki açıklamalar geniş ölçüde şu çalışmamıza dayalıdır: Coşkun Can Aktan., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlakla Doğru: Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999a.

1. İş Ahlakı

“Bakkallar:

Malın iyisini fenasını ayırarak sat, terazileri çok doğru ola, eksik tartıp satan bakkalların hakkından geline.

Oduncular:

Odunun boyu deve yükü olursa dört, katır yükü olursa altı karış ola ve yük devenin ve katırın taşıyabileceği kararda ola, eksik olmaya.

Terziler:

Dikişlerini sıkı dike ve esvabı vaat ettikleri günde yetiştire, ziyade iş alıp gününde yetiştirmeyenler hazır edile.

Ekmekçiler-Çörekçiler:

Ekmekçinin, çörekçinin çöreği çiğ, kara ekşi ve noksan olmaya.”

**Kanunname-i İhtisabı Bursa Fermanı
(Bursa Belediye Kanunu, 1502.)**

“Özel ticaretin özünde bir parça sahtekarlık mutlaka vardır. Bir köylü bir at satın aldığı zaman onu her fırsatta kötüler. Aynı atı bir yıl sonra satacağı zamansa, daha genç, daha iyi ve daha güçlü durumda olduğunu söyleyecektir... Bir insanın kendi malı daima en iyisidir -başkasının ki ise en kötüsü. Bir insanın rakiplerini kötülemesi ticaretin vazgeçilmez bir ögesidir.”

Wilhelm Reich

Bir mandıracının ya da sokakta süt satan kimsenin sattığı süte su karıştırarak satması doğru mudur?

Manavdan aldığınız bir kilo elma ya da portakalı eksik tartan manavcının bu davranışı doğru mudur?

Pazarda “seçmece yok deyip çürük domatesleri düzgün domateslerle birlikte tartıp satmak ne kadar doğru bir davranıştır?

Sattığı ayıplı malı daha sonra “satılan mal değiştirilmez” deyip değiştirmek istemeyen mağaza sahibinin bu davranışı doğru mudur?

Bir zengin işadınının emekli bir generali ya da emekli tanınmış bir eski bürokratı “Ankara Temsilcisi” diye atayıp, başkentte hükümet ve bürokraside işlerini takip ettirmesi –örneğin, devletten teşvik elde edilmesi yönünde lobicilik yapılması- ahlaki bir davranış mıdır?

Bir işadınının bir milletvekiline gizliden maaş bağlayarak parlamentoda “kanun simsarlığı” yaptırması doğru bir davranış mıdır?

Bu örnekleri çok daha artırmak mümkündür. Ancak tüm bu örneklerin iş ahlakı ile ilgili olduğuna şüphe yoktur.

İş ahlakı, iş dünyasındaki mal ve hizmet üretim ve tüketim sürecindeki doğrular ve yanlışları ifade eder. Neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusu ahlaki bir konudur. İş dünyasında doğru davranışlar ve eylemler olacağı gibi, yanlış davranışlar ve eylemler de bulunmaktadır. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere iş ahlakı, iş dünyasındaki doğru ve yanlışları ifade eder.

İş ahlakı genellikle özel teşebbüslerin mal ve hizmet üretiminde ve satışında ahlaki davranmalarının önemi üzerinde durmaktadır. İş ahlakı aynı zamanda “*şirket ahlakı*”, “*firma ahlakı*” “*işletme ahlakı*”, “*ticaret ahlakı*” ve saire adlar ile de tanımlanmaktadır. Şüphesiz, “*esnaf ahlakı*”, “*üretici ahlakı*”, “*işveren ahlakı*” ve benzeri tanımlamaları da iş ahlakı içerisinde değerlendirmek mümkündür.

İş ahlakı kavramı ile “*sosyal sorumluluk*” kavramı arasında da yakın ilişki bulunmaktadır. Şüphesiz tüm birey ve kurumların içinde yaşadığı çevreye karşı ödev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Örneğin, bir işletmenin kendi çalışanlarına, pay sahiplerine, ortaklarına olduğu kadar, dış çevreye (devlete, doğaya ve çevreye, topluma vs.) karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Sosyal sorumluluk, esasen iş ahlakının gereğidir. Bir başka ifadeyle, iş ahlakı, sosyal sorumluluğu da içeren bir anlam taşır. Bir işletme sahibinin doğru ve dürüst olması, sözünde durması, üretimde ve satış aşamalarında hileli yollara başvurmaması çok takdir edilmesi gereken ahlaki davranışlardır. Ancak işletmenin üretim yaparken gerek iç, gerekse dış çevreye karşı ödev ve sorumluluklarının da bilincinde olması gerekir.

Bu açıklamalarımız çerçevesinde bir işletmenin başlıca sorumluluk alanlarını şu şekilde sıralayabiliriz: (Bkz: Şekil-2.)

- Çalışanlara karşı sorumluluk,
- Müşterilere (tüketicilere) yönelik sorumluluk,
- Hissedarlara yönelik sorumluluk,
- Doğaya ve çevreye karşı sorumluluk,
- Devlete karşı sorumluluk,
- Tedarikçilere karşı sorumluluk,
- Rakiplere yönelik sorumluluk,
- Topluma karşı sorumluluk vs.

Önemle belirtelim ki, iş ahlakı ile özellikle dış çevreye karşı sosyal sorumluluk kavramı bazen çatışır ve birbirleri ile uyumsuz olabilir. Bir özel işletmenin asıl amacı kar sağlamaktır. Bu bakımdan, işletmenin karını maksimize

edecek kararlarda bulunması rasyonel bir tercihtir. Örneğin, işletmenin karını maksimize etmek için çalışanlara daha az ücret ödemek istemesi rasyonellik açısından doğru bir karar ve tercih olmakla birlikte, “ahlaki” açıdan ve aynı zamanda “işletmenin uzun dönem karlılığı ve verimliliği” açısından doğru olmayabilir. Bir işletmenin karını maksimize etmek için sigortasız işçi çalıştırması ya da asgari ücretin altında işçi çalıştırması hiç şüphe yok ki iş ahlakı ile bağdaşmayan davranışlardır. Öte yandan çalışanlarına daha fazla ücret ve sosyal imkanlar sağlayan şirketlerde ilk bakışta bunun işletme için bir maliyet olduğu söylenebilir. Oysa, madalyonun bir de öteki yüzü vardır. İşletmenin çalışanlarına daha fazla değer vermesi halinde çalışanların işletmeye daha fazla katkıda bulunmak için gayret edecekleri söylenebilir.

Özetle, organizasyon içi sosyal sorumluluk ile işletmenin karlılığı ve verimliliği arasında iki yönlü bir ilişki mevcuttur. Organizasyon dışı sorumluluk (topluma , devlete ve doğaya karşı sorumluluk) ise organizasyon amacı ile daha fazla çatışır. Daha açık söylemek gerekirse, doğaya ve çevreye verilen zararların tazmin edilmesi, toplumda gelir düzeyi düşük olan kesimlere sosyal yardımlarda bulunulması vs. organizasyonun maliyetlerini artırır ya da net karının azalması sonucunu doğurur. Ancak önemle belirtelim ki, organizasyonun asıl amacı ile çatışsa da sosyal sorumluluk ahlakı iş ahlakının bir önemli ve ayrılmaz parçasıdır.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

1.1. İş Ahlakına Uygun Olmayan Davranışlar.

İş ahlakı konusunu daha iyi anlamak için iş ahlakına uygun olmayan davranış ve eylemler konusunda daha fazla örnekler vermемizde yarar vardır. İş ahlakına uygun olmayan davranışları başlıca şu yönlerden sınıflandırmamız mümkündür:

Firma açısından iş ahlakına uygun olmayan davranışlar:

- Vergi kaçırma,
- Sigortasız işçi çalıştırma,
- Asgari ücretin altında işçi çalıştırma,
- Tüketici haklarına saygı duyulmaması, tüketici haklarının ihlal edilmesi,
- Haksız rekabet ortamı yaratmak,
- Rakip firmalar hakkında negatif reklam yapmak,
- Aldatıcı-yanıltıcı reklam yapmak,
- Haksız fiyatlandırma yapmak,
- Tekelleşme eğilimlerine yönelmek,
- Şirket satın alımında hissedarların ve çalışanların haklarını gözetmemek,

- Haksız ücretlendirme yapmak,
- Doğaya ve çevreye karşı saygılı davranmamak,
- İşçi güvenliğini önemsememek ve bu konuda gerekli önlemler almamak,
- İnsan sağlığına uygun olmayan ürünler piyasaya sunmak,
- Sigara kaçakçılığı yapmak,
- Altın kaçakçılığı yapmak,
- Düşük ayarlı altın hırsızlığı yapmak,
- Döviz, Türk parası, çek ve hisse senedi sahteciliği ve dolandırıcılığı yapmak,
- Tarihi eser kaçakçılığı yapmak,
- Tefecilik yapmak,
- Sahte fatura basmak ve kullanmak,
- İşçi simsarlığı yapmak,
- Sahte para, pul, abonman bileti basımı yapmak,
- vs.

Lider açısından iş ahlakına uygun olmayan davranışlar:

- Hediye verme,
- Çalışanlara değer vermeme,
- Çalışanları özel işlerinde kullanma,
- Çalışanlara adil ve hakça davranmama,
- Bilgi sızdırma,
- Defter ve belgelerde tahrifat yapma,
- “Kanun simsarları” kiralayıp lobicilik yaptırma,
- Politikacı ve bürokratlara çıkar temin ederek teşvik vs. çıkar elde etme,
- Vs.

Yöneticiler açısından iş ahlakına uygun olmayan davranışlar:

- Gereksiz ve aşırı harcama yapılması,
- Sahte belgelerle işletmeden fazla para çekme,
- Sahte belgelerle gideri fazla gösterme,
- Çıkar temini için nüfuzu olan kimselere hediye verme,
- Bilgi sızdırma,
- Defter ve belgelerde tahrifat yapma,
- Satın alım ve hizmet ifasında çıkar temini,
- Satın alımda firma kayırma,
- Performans değerlendirmede adil olmama,

- İşletme ile alakalı olmayan özel telefon görüşmeleri yapmak,
- Özel masraflarını şirkete yüklemek,
- Vs.

İşçi açısından iş ahlakına uygun olmayan davranışlar:

- İşletmenin araç, gereç ve malzemelerini özel olarak kullanma,
- İşin yapılmasını gereksiz yere uzatma,
- Gizli bilgileri sızdırma,
- Defter ve belgelerde tahrifat yapma,
- Çalışma saatleri içinde özel işler yapma,
- Belgelerde sahtekarlık,
- İzin suiistimali,
- Görevi ihmal,
- Müşteriye kötü davranma,
- İşe geç gelme,
- İşten erken ayrılma,
- Hatayı gizleme,
- Patrona hediye verme,
- Vs.

1.2.İş Ahlakının Tesisi İçin Çözüm Önerileri

İş ahlakı nasıl tesis edilebilir? Mal ve hizmet üreten işletmelerin, bu işletme sahip ve yöneticilerinin, çalışanlarının ahlaki davranış ve eylemlerde bulunmasını sağlamak için ne yapılmalıdır?

En başta şu hususu belirtmekte yarar bulunmaktadır. İş ahlakı, birey, aile ve toplum ahlakından bağımsız değildir. Her birey bir aile içerisinde yetişir. Aileden terbiye alır. Bunun yanısıra okullarda ahlak konusunda eğitim verilir. Dolayısıyla, bireyin ahlaklı olmasında aile ve eğitim kurumlarının çok önemli yeri vardır.

Buradan hareketle, iş ahlakının tesis edilmesi için en başta aile içi eğitim ve terbiyenin ve aynı zamanda okullarda verilen eğitimin son derece önemli olduğunu söyleyebiliriz. Peki, eğitim iş ahlakına uygun davranış ve eylemler için yeterli olur mu? Kanaatimizce, burada insanoğlunun tabiatı (fitratı) konusunu ihmal etmemek gerekir. İnsan, “iyi” yanları olduğu kadar “”kötü” yanları da olan bir yaratıktır. Her yönüyle “iyi” olan, yanlış yapmayan bir kimse insan değil, olsa olsa melek olarak adlandırılabilir... İşte bu nedenledir ki, iş ahlakının tesis edilmesi için eğitim dışında -fakat

eğitimin önemini ihmal etmeden- başkaca önlemler de almak gerekir. Bu konuda alınması gereken tedbirleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- İşletmede iş ahlakı konusunda yazılı ahlak kuralları ve kodları oluşturulmalıdır,
- Organizasyon, iş ahlakı konusunda “ahlak standartları” tespit etmeli ve bu standartlara uygun hareket etmelidir,
- Lider ve üst yönetimin organizasyon çalışanlarına örnek olacak şekilde ahlaki davranış ve eylemlerde bulunması gereklidir,
- Lider ve üst yönetimin organizasyonda iş ahlakının tesis edilmesi konusunda kararlı ve inançlı olması gerekir,
- Organizasyonda üst yönetim tarafından iş ahlakı konusundaki çalışmaları izlemek üzere bir “Ahlak Kurulu” oluşturulmalıdır,
- Organizasyonda “ahlak kültürü”nün uzun dönemli olarak kurumsallaşması gereklidir,
- Organizasyonda iş ahlakına yönelik davranış ve eylemler takdir görmeli ve ödüllendirilmeli; buna karşın iş ahlakına uygun olmayan davranışlar kınanmalı, gerekirse cezalandırılmalıdır,
- Organizasyonda ahlak konusuna önem verildiği açık olarak hissedilmelidir. (Örneğin, organizasyonda iş ahlakına yönelik afiş ve sloganlar asılmalıdır.),
- İş ahlakı konusunda çalışanlara sürekli eğitim sağlanılmalıdır,
- İş ahlakına yönelik hukuksal düzenlemeler (örneğin, vergi kaçakçılığı ile mücadele programı, kaçak işçi çalıştırma ile mücadele, haksız rekabet ile mücadele, tüketici koruma, vs.) yapılmalıdır,
- İş ahlakına yönelik bazı resmi kurumlar (rekabet kurulu, tüketici koruma kurumu, vs.) oluşturulmalıdır.
- İş ahlakının kurumsallaştırılmasında özel sektör kuruluşları bir araya gelerek gönüllü bir organizasyon oluşturmalıdırlar.

2.Akademik Ahlak

Ahlak konusunda eğitimin son derece önemli olduğu her fırsatta tekrarlanmaktadır. Ancak, eğitim-öğretim ve araştırma kurumlarının ve bu kurumlarda çalışan kimselerin de ahlaki davranış ve eylemlerde bulunmaları

son derece önem taşımaktadır. Konuyu “*akademik ahlak*” başlığı altında incelemeye çalışalım.¹⁰

Akademik ahlak, tüm eğitim, öğretim ve araştırma kurumlarında ahlaka uygun olması gereken davranış ve eylemleri ifade eden bir kavram olarak düşünülebilir. Akademik ahlak başlıca şu alanları kapsamaktadır:

- Eğitim ahlakı,
- Bilimsel araştırma ahlakı,
- Öğrenci ahlakı,
- Öğretmen ahlakı,
- Araştırmacı ahlakı.

Şimdi, akademik ahlaka uygun olmayan davranışlardan bazı örnekler vererek konuyu açıklamaya çalışalım.

Eğitim ahlakına uygun olmayan davranışlar

- Derslere gereken özenin gösterilmemesi,
- Derslerin zamanından önce bitirilmesi,
- Derslerde dersin içeriği ile alakalı olmayan konuların anlatılması ve zamanın israf edilmesi,
- Ders programları yapılırken öğrenciye yarardan ziyade bir takım çıkarlardan hareketle (örneğin, ek ders ücreti alma vs.) karar alınması,
- Okutulan ders kitabının öğrenciye sağlayacağı yarardan ziyade bir takım çıkarlardan hareketle (örneğin, ders kitabını satarak para kazanma vs.) karar alınması,
- Hocanın kendi sorumlu olduğu derse girmemesi ve bu işe çok sık olarak ve bir önemli mazereti olmaksızın asistanını göndermesi,
- Derste öğrenciye sadece bilgilerin yazdırılması ve konunun anlatılmaması,
- Öğrencileri küçük düşürücü ve hakaret edici davranış ve eylemlerde bulunulması,
- Sınav kağıtlarının okunmadan değerlendirilmemesi,
- Sınavlarda torpil yapılması vs.

Bilim ahlakına uygun olmayan davranışlar

- Mesleğe girişte liyakat yerine kayırmacılığın hakim olması,

¹⁰ Akademik ahlak konusunda şu kaynaklara müracaat edilebilir: Buchanan-Devletoglu, 1970; Cahn, 1992; Cahn, 1990; Payne, 1987; Rich, 1984; Robinson, 1985; Shils, 1983; Strike, 1985.

- Bilim adamı olarak yetiştirilmek üzere açılan sınavlarda “tezgah jüriler” oluşturulması ve sınavların bu jüriler kanalıyla yapılması,
- Bilimsel araştırma ahlakına uygun olmayacak şekilde (fikir hırsızlığı, kaynak ve dipnot göstermeksizin alıntı vs.) araştırma yapılması vs.

Öğrenci ahlakına uygun olmayan davranışlar

- Derste kopya çekilmesi,
- Bir başka öğrenci yerine sınava girilmesi,
- Başkası tarafından yazılmış olan çalışmayı kendi yazmış gibi göstererek dersin hocasına takdim edilmesi,
- Bilimsel araştırma ve yazım kurallarına bilinçli olarak uymaksızın başkalarının çalışmalarındaki fikirleri çalma, (fikir hırsızlığı) vs.

Bu açıklamalardan sonra şimdi akademik ahlakın tesis edilmesine yönelik önerileri ele almaya çalışalım.

Eğitim-öğretim ve araştırma kurumlarında hizmet sunan kişiler (hoca, öğretmen, araştırmacı vs.) ve hizmet talep eden kişilerin (öğrenciler, bilgi ve teknoloji satın alan kişi ve kurumlar vs.) ahlaki davranması için ne yapılmalı?

Önemle belirtelim ki, eğitim ve öğretim kurumları ve bu kurumlarda hizmetleri sunan kimseler ahlaka uygun olmayan davranış ve eylemlerde bulunabilmektedirler. Daha açık olarak söylemek gerekirse ahlaki davranma için eğitimin önemini vurgularken, burada sorun eğitilmiş kişilerin ahlaka uygun davranmamalarıdır. Konunun bu yönünü de belirttikten sonra şimdi akademik ahlakın tesis edilmesi için yapılması gerekenleri özetlemeye çalışalım:

- Akademik ahlak konusunda yazılı ahlak kuralları ve kodları oluşturulmalıdır,
- Akademik ahlak ile ilgili “ahlaki standartlar” tespit edilmeli ve bu standartlara uygun hareket edilmesi sağlanmalıdır,
- Kıdemli hoca ve araştırmacıların mesleğine yeni girmiş öğretmen ve araştırmacılara örnek olacak şekilde ahlaki davranış ve eylemlerde bulunması gerekir,
- Eğitim-öğretim ve araştırma kurumunda lider ve üst yönetimin akademik ahlakın tesis edilmesi konusunda kararlı ve inançlı olması gerekir,
- Akademik ahlak konusundaki çalışmaları izlemek üzere bir “Akademik Ahlak Kurulu” oluşturulmalıdır,
- Organizasyonda “ahlak kültürü”nün uzun dönemli olarak kurumsallaşması gereklidir,

- Organizasyonda akademik ahlaka yönelik davranış ve eylemler takdir görmeli ve ödüllendirilmeli; buna karşın akademik ahlaka uygun olmayan davranışlar kınanmalı, gerekirse cezalandırılmalıdır,
- Organizasyonda ahlak konusuna önem verildiği açık olarak hissedilmelidir. (Örneğin, organizasyonda akademik ahlaka yönelik afiş ve sloganlar asılmalıdır.),
- Akademik ahlak konusunda çalışanlara sürekli eğitim sağlanılmalıdır,
- Akademik ahlaka yönelik hukuksal düzenlemeler
- Akademik ahlaka yönelik bazı resmi kurumlar oluşturulmalıdır,
- Akademik alanda yükselme kriterleri (örneğin üniversitelerde; profesör, doçent, vs.) açık ve adil olmalıdır,
- Bilimsel araştırma ahlakına uygun olmayacak şekilde çalışma yaptıkları tespit edilenler yaptıkları eyleme uygun olarak cezalandırılmalı, bu kişilerin isimleri açıklanmalı, gerekirse meslekten men edilmelidir,
- Üniversitelerde “öğretmen” ile “araştırmacı” ayırımı mutlaka yapılmalı ve bu çerçevede her iki grup için de ahlak ilkeleri ve kuralları oluşturulmalıdır,
- Eğitim-öğretim ve araştırma kurumlarında adam kayırmacılığın ortadan kaldırılması için mutlaka etkin önlemler (örneğin, merkezi sınav sistemi, sözlü sınavların kaldırılması vs.) alınmalıdır,
- Eğitim-öğretim ve araştırma kurumlarında ciddi denetimler yapılmalıdır vs.

3. Medya Ahlakı¹¹

Üç büyük kuvvet olarak bilinen yasama, yürütme ve yargı organı dışında dördüncü kuvvetin de medya olduğu ifade edilmektedir. Gerçekten de medya bugün bilgi toplumu olarak adlandırdığımız çağda “*enformatik gücü*” elinde tutmakta ve önemli bir görev ve fonksiyonu yerine getirmektedir.

Medya, haber ve bilgi üreten tüm araçları ve kurumları (gazete, dergi, radyo, TV, internet vs.) içermektedir. Başka bir ifadeyle, medya

¹¹ Bu bölümdeki açıklamalar geniş ölçüde şu çalışmamıza dayalıdır: Coşkun Can Aktan., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999a.

denildiğinde bundan tüm kitle iletişim araçları anlaşılmalıdır. Bu çerçevede medya kavramının aşağıdaki unsurları içerdiğini söyleyebiliriz:¹²

- Yazılı iletişim araçları (gazete ve dergiler vs.)
- Sesli/işitsel iletişim aracı (radyo,)
- Görsel iletişim araçları (televizyon, internet vs.)

Aslında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde yukarıda yapılan klasik sınıflandırma bugün için yeterli değildir. İnternet, elektronik posta (e-mail), multimedya, interaktif televizyon, cep telefonu, cep bilgisayarı, dijital gazete, tele-eğitim, tele sağlık gibi yeni iletişim teknolojileri medya kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

Medya kuruluşlarının da diğer kurumlar ve meslekler gibi bazı ahlaki ilke ve standartlar dahilinde hareket etmesi tabiidir. Medya ahlakını kavram olarak tanımlamadan önce medyada ahlaka uygun olmayan davranışlara bazı örnekler vermeye çalışalım:

- Doğru olmayan haberler yazmak ve yayınlamak,
- Kişileri karalayıcı (hakaret, kötülemek, aşağılamak vs.) yayınlar yapmak,
- Tarafçı yayın yapmak,
- Yorum yaparak halkın belirli bir kesim veya konu aleyhinde olumsuz düşünmesini sağlamak,
- Mahkeme kararı olmaksızın kişiler hakkında suçlayıcı yayın yapmak,
- Şantaj haberlerle belirli kişi ve kurumları karalamak, bu yolla çıkar temin etmeye çalışmak,
- Şiddet içeren yayınlar yapmak,
- Pornografik yayınlar yapmak,
- Bireylerin cevap ve tekzip haklarını ihlal etmek veya bireylere bu hakları sağlarken adil olmamak,
- Siyasal partileri ve bu parti mensuplarını ve ideolojilerini karalayıcı ve küçümseyici yayın yapmak,
- Bazı “kiralık kalemler” istihdam ederek onlara gazete patronlarının istekleri doğrultusunda yazılar yazdırmak; aynı şekilde televizyonlarda bazı kişileri bu amaçlar doğrultusunda kullanmak,
- İktidar partisinden menfaat temin etmeye çalışmak, bunun için lobicilik yapmak vs.

¹² Medya konusunda şu sınıflama da yapılmaktadır: Yazılı basın (gazete ve dergiler), işitsel yayın (radyo) ve görsel yayın (televizyon).

Bu örnekleri pekala daha da artırabiliriz. Ancak anlaşılacak şu ki, medya ahlakı, tüm kitle iletişim araçlarını elinde bulunduran kuruluşların ve bu kuruluşlarda görev yapan kişilerin ahlaki ilkeleri dikkate almaları demektir. Buraya kadar yaptığımız açıklamalar çerçevesinde medya ahlakını şu şekilde tanımlayabiliriz; medya ahlakı, tüm kitle iletişim araçlarının (radyo, televizyon, gazete vs.) ahlaki ilke ve standartlar çerçevesinde hareket etmelerini ifade eden bir kavramdır.¹³ Medya ahlakını kendi içerisinde şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- Basın ahlakı,
- Radyo ve televizyon yayıncılığı ahlakı,
- Gazetecilik ahlakı,
- Reklamcılık ahlakı,
- Vs.

Medya ahlakı, tüm bu belirttiğimiz meslek alanlarındaki ahlaki ilke ve standartları kapsamaktadır.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi medya ahlakının tesis edilmesine yönelik önerileri ele almaya çalışalım.

Medya kuruluşları ve bu kuruluşlarda görev yapan tüm çalışanlar hangi ahlaki ilke ve standartlar dahilinde hareket etmelidirler? Medya ahlakını tesis etmek için ne yapılmalıdır? Bu konudaki önerilerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

- Medya kuruluşunda medya ahlakı konusunda yazılı ahlak kuralları ve kodları oluşturulmalıdır,
- Medya kuruluşu, medya ahlakı konusunda “ahlak standartları” tespit etmeli ve bu standartlara uygun hareket etmelidir,
- Lider ve üst yönetimin medya çalışanlarına örnek olacak şekilde ahlaki davranış ve eylemlerde bulunması gereklidir,
- Lider ve üst yönetimin medya ahlakının tesis edilmesi konusunda kararlı ve inançlı olması gereklidir,
- Medya kuruluşunda üst yönetim tarafından medya ahlakı konusundaki çalışmaları izlemek üzere bir “Ahlak Kurulu” oluşturulmalıdır,
- Medya kuruluşunda “ahlak kültürü”nün uzun dönemli olarak kurumsallaşması gereklidir,

¹³ Medya ahlakı konusunda bkz: Christians, 1983; Day, 1991; Elliott, 1986.

- Medya kuruluşunda medya ahlakına yönelik davranış ve eylemler takdir görmeli ve ödüllendirilmeli; buna karşın medya ahlakına uygun olmayan davranışlar kınanmalı, gerekirse cezalandırılmalıdır,
- Medya kuruluşunda ahlak konusuna önem verildiği açık olarak hissedilmelidir. (Örneğin, organizasyonda medya ahlakına yönelik afiş ve sloganlar asılmalıdır.),
- Medya ahlakı konusunda çalışanlara sürekli eğitim sağlanılmalıdır. Ayrıca, medya konusunda eğitim verecek okulların kuruluşu desteklenmeli ve özendirilmelidir.
- Medya ahlakına yönelik hukuksal düzenlemeler (örneğin, haksız rekabet ile mücadele, tüketici koruma, vs.) yapılmalıdır,
- Medya ahlakına yönelik bazı resmi kurumlar (rekabet kurulu, tüketici koruma kurumu, radyo ve televizyon yayınlarını izleme kurulu vs.) oluşturulmalıdır.
- Ahlak ve kalite arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Medya kuruluşlarının toplam kalite yönetimini uygulamaları son derece önem taşımaktadır.

Medya ahlakının tesis edilmesi için organizasyonun kendisinin çaba göstermesi ve bu konuda yukarıda belirtilen kararları alması ve uygulaması son derece önem taşımaktadır. Bununla birlikte devletin de, medya sektörünün ahlaki ilkelere ve standartlara uygun hareket etmesi için bazı yasal düzenlemeler yapması gereklidir. Bu konudaki önerilerimizi ise şu şekilde özetleyebiliriz:

- Medyadaki tekelleşmeyi ve bu yöndeki oluşumları engelleyecek yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır,
- Medyanın genel ahlaka uygun olmayan yayın yapmasını engelleyecek yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır,
- *Medya Ombudsmanı* ya da *Medya İzleme Kurulu* adı altında gönüllü ve bağımsız bir sivil toplum kuruluşunun oluşturulması yönünde devlet desteği sağlanmalı, gerekirse bu kuruluş yarı-kamusal bir organizasyon olarak oluşturulmalıdır.¹⁴

¹⁴ Avrupa Konseyi Parlamenterler Asemblası tarafından hazırlanan bir raporda bu konuda üye ülkelerde faaliyet süreceği *Avrupa Basın Ombudsmanı* kurulması önerisinde bulunmaktadır. Raporda şu ifadeler yer almaktadır: “Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) gibi hükümet dışı organizasyonlar ile işbirliği halinde, Avrupa Konseyi’ne üye ülkeler arasında Avrupa Basın Ombudsmanı teşkilatını kurmalı ve bu teşkilatın görevi de bilgilerin doğruluğunu kontrol edici, ülkelerin kendi içlerinde kendi kendini denetleme mekanizması

Önemle belirtelim ki medya ahlakının tesis edilmesi amaçlanırken medya özgürlüğünü sınırlayacak anayasal ve yasal düzenlemeler yapılması konusunda son derece hassas olmak gereklidir. Medyanın devlet müdahalelerine (sansür vs.) maruz bırakılması demokrasi açısından kabul edilemez. Haber alma hakkı, bireyin temel hak ve özgürlüklerinden birisidir. Bu bakımdan medyanın bireyleri bilgilendirmek üzere yaptığı haber ve yayınlar üzerindeki engeller kaldırılmalı, medya kuruluşları ve mensupları her türlü bilgi ve belgeye sınırlama olmaksızın –yasalarda sayılan gizli bilgi ve belgeler hariç- ulaşabilmelidirler. Şeffaflık, demokrasinin gereğidir. Kamu yönetiminde gizliliğin olduğu yerde demokrasiden sözedilemez; devlet müdahalelerin yoğun olduğu bir ortamda da özgürlüklerden sözedilemez. Bütün diğer özgürlük alanlarında olduğu gibi medyanın da özgürlük alanının doğal olarak sınırları bulunmaktadır. Asıl olan medya özgürlüğüdür. Ancak, medya kuruluşlarının ve medya mensuplarının başka kişi ve kurumların özgürlük alanına müdahalede bulunması doğru değildir. Demokrasilerde medyanın kamuoyunu bilgilendirmesi ve kamuoyu temsilciliği görevi bulunmaktadır. Demokrasilerde, yasama, yürütme, yargı organı dışında medyaya “dördüncü güç” denmesinin nedeni budur. Burada unutulmaması gereken ve dikkat edilmesi gereken husus medyanın “sınırsız güç” ya da “mutlak güç” odağı haline gelmesidir.

Özetle, demokrasinin kurumsallaşması açısından bir taraftan medya özgürlüğünü – daha yaygın olarak kullanılan ifadeyle basın özgürlüğünü- anayasal ve yasal normlarla güvence altına almak; bununla birlikte medyanın toplumda bir “enformatik güç odağı” haline gelmesini engellemek ve aynı zamanda medya kuruluşlarının ve medya mensuplarının ahlaki ilkelere uygun şekilde mesleklerini yerine getirmeleri için önlemler almak gereklidir.

Medya, demokrasi için hem “bilgilendirme”, hem de “denetleme” işlevini gören çok önemli bir kurumdur. Bu işlevler ancak ahlaki kurallara saygılı hareket edilen çoğulcu bir ortamda yerine getirilebilir.

gibi çalışmalıdır.” Bkz:Yeni Türkiye Dergisi, Medya Özel Sayısı, CiltI, Kasım-Aralık 1996. S. 309-312.

4.Siyasal Ahlak

Siyaset, kısaca devlet yönetimini ifade etmektedir. Siyaset bilimi ise insan topluluğunun yönetimine ilişkin ilke ve kuralları araştırmaktadır. Devlet yönetiminde şüphesiz uyulması gereken bazı yasal ve ahlaki kurallar vardır. Siyaset ve ahlak, bu bakımdan birbirleriyle yakından ilgili olan iki alandır. Siyasette ya da devlet yönetiminde olması gereken ya da uyulması beklenen değer yargıları ve normlar, siyaset ahlakı ifade eder. Siyaset ahlakı aynı zamanda *Devlet Ahlakı (Government Ethics)* olarak da bilinmektedir.¹⁵ Daha geniş bir ifadeyle siyaset ahlakı, siyaset karar alma sürecinde geçerli olan (ya da geçerli olması beklenen) değer yargılarının, örf ve adetlerin, normların ve kuralların oluşturduğu sistem bütünüdür. Siyaset karar alma süreci, devletin siyasi ve ekonomik kararlarının alındığı mekanizma ve onun işleyişidir. Siyaset karar alma sürecinde kamusal mal ve hizmetler arz edilmektedir. Bu hizmetleri arz edenler, iktidar partisi (hükümet) ve bürokrasidir. Kamusal mal ve hizmetlere talepte bulunanlar ise seçmenlerdir. Seçmenler siyaset sürecinde isteklerini ve arzularını ya direkt olarak oylamaya katılmak suretiyle veya birlikler oluşturmak suretiyle açıklarlar. İşte siyaset, bu kesimler arasındaki ilişkilerin sonucunda şekillenmektedir. Bu kesimlerin ahlaki değer yargıları da esasen siyaset ahlakı ortaya çıkarmaktadır.

III. SONUÇ

Meslek denildiğinde, genel olarak bundan bir kimsenin hayatını kazanmak ya da geçimini sağlamak için yaptığı iş anlaşılır. Bugün sayısız iş ya da meslek dalı bulunmaktadır. Henüz ekonomik faaliyetlerin gelişmediği dönemlerde ticaret, ilk mesleklerden biriydi. Zaman içerisinde ekonomik faaliyetlerin gelişmesine paralel olarak yeni türde meslekler ortaya çıkmıştır.

Her mesleğin kendine ait özellikleri bulunmaktadır. Her meslekte, aynı zamanda ahlaki ilkeler ve ahlaki standartlar da önem taşımaktadır. Para kazanma kaygısı olmaksızın sadece karnını doyurmak için ıssız bir adada balıkçılık yapan kişinin “meslek ilkeleri”nden belki sözedilemez, fakat bu kişinin doğaya ve çevreye karşı olan ahlaki sorumlulukları olduğu kesindir. Bununla birlikte okyanusta ticari balıkçılık yapan bir şirketin hem mesleki

¹⁵ Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz: Aktan, 1992.

ahlak kurallarına uygun davranışta bulunması, hem de doğaya ve çevreye karşı sorumluluk ahlakını taşıması gerekir.

Medya içinde değerlendirilebilecek çeşitli meslekler için de durum farklı değildir. Televizyon yayıncılığı yapan bir şirketin ve bu şirkette çalışan kimselerin pek çok ahlaki ilke ve standartlara uymaları gerekir. Şirketin çalışanlarına, rakiplerine, reklam veren kuruluşlara karşı sorumlulukları olduğu kadar izleyicilerine karşı da önemli ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır. Aynı şekilde gazete yayınlayan bir şirketin en başta kendi çalışanlarına karşı ahlaki sorumlulukları vardır. Gazetede çalışan editör, çevirmen, muhabir, köşe yazarı vb. tüm kişilerin mesleklerini yaparken uymaları gereken ahlaki ilkeler ve standartlar sözkonusudur.

Örnekleri çeşitli mesleklerden vererek genişletmek mümkündür. Kısaca, sokakta küçük el arabasında muz satan bir kişiden büyük bir şirkete kadar tüm mesleklerde uyulması gereken ahlaki ilkeler vardır. Bir manavın, bir bakkalın, bir öğretmenin, bir devlet memurunun, bir banka çalışanının, bir avukatın, doktorun, lokantada çalışan garsonun ve bulaşıkçının içinde çalıştıkları organizasyona karşı ve aynı zamanda müşterilerine karşı ahlaki görevleri ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu araştırmamızda meslek ahlakının alt alanlarını oluşturan iş ahlakı, akademik ahlak, medya ahlakı ve siyasal ahlak konusu ele alınmış ve tüm bu alanlarda ahlakın tesis edilmesine yönelik öneriler özetlenmiştir. Önemle belirtelim ki, tüm bu belirtilen ahlak alanları birbiriyle çok yakından ilişkilidir. Örneğin, eğitim ahlakına yeterince önem verilmeyen bir toplumda diğer alanlarda ahlaki davranış ve eylemlerin kurumsallaştırılması son derece güçtür. Aynı şekilde, iş ahlakı sadece çalışanlara, müşterilere, ve rakiplere karşı ahlaki ödev ve sorumluluklarla sınırlı değildir. İş ahlakından sözedebilmek için organizasyonun çevre ahlakını iş ahlakının bir ayrılmaz parçası olarak görmesi gerekir.

Önemle belirtelim ki, meslek ahlakını tesis etmek için bazı asgari şartlar gereklidir. Bu şartları şu şekilde özetleyebiliriz:

Meslek ahlakının tesis edilmesi için meslekleri icra eden tüm kişilerin ve kurumların bir içsel yaptırımla hareket etmeleri gereklidir. Vicdan, insanları ahlaki davranmaya sevkeden en güçlü içsel yaptırımdır.

Meslek ahlakı sadece içsel yaptırımla tesis edilemez. Dışsal yaptırıma yani, ahlak alanında zorlayıcı hukuk kurallarına da gerek bulunmaktadır. Hukuk, insanların üzerinde uzlaştıkları “kötü” ya da “yanlış” eylem ve davranışlardan uzak durmalarını sağlar. Bu çerçevede, meslek ahlakının tüm alanlarında devletin düzenleyici ahlak kurallarını ve standartlarını oluşturması şarttır.

Meslek ahlakının tesis edilmesinde mesleki birliklere de çok önemli bir görev düşmektedir. Mesleki birlikler (ticaret odaları, sanayi odaları, ziraat odaları, barolar, tabipler odaları, gazeteciler cemiyeti vs.) ahlak alanında “içsel otokontrol” anlamında çok önemli bir görevi yerine getirebilirler. Mesleki birlikler dışında kalan diğer hükümet-dışı organizasyonlar ya da sivil toplum kuruluşları da çeşitli mesleklerden kişi ve kurumları ahlaka uygun davranış ve eylemlerde bulunmaları yönünde baskı altında tutabilirler. Şüphesiz, sivil toplum kuruluşları içerisinde bu anlamda en etkin olanı medyadır. Ancak, medya kuruluşlarının ve bu sektörde faaliyet gösteren kişilerin, başka meslek alanlarında ahlak bekçiliği yapmaya kalkışmadan önce kendi mesleklerinde ahlaki ilke ve standartlarını oluşturmaları ve kurumsallaştırmaları gereklidir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, Coşkun Can., Temiz Topluma Doğru: Toplam Ahlak, İstanbul: Zaman Kitabevi, 2004.
- AKTAN, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999a.
- AKTAN, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlaka Doğru: Siyasal Ahlak, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999b.
- AKTAN, Coşkun Can., “İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk”, İş Ahlakı Dergisi, Mayıs 2008.
- AKTAN, Coşkun Can., “İş Ahlakı”, (Panel), Görüş Dergisi, Eylül-1992.
- AKTAN, Coşkun Can., Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Yayınları, 2002.
- BAYLES, Michael., Professional Ethics, Belmont, CA: Wadsworth, 1981.
- BUCHANAN, James M. And Nicos E. Devletoglu., Academia in Anarchia - An Economic Diagnosis-, New York: Basic Books, 1970.
- CAHN, Steven M.,” Academic Ethics”, in: Lawrance C. Becker, (Ed.), “Encyclopedia of Ethics”, New York: Garland Publ. Co., 1992. Pp. 7-8.
- CAHN, Steven M., Morality, Responsibility, and the University - Studies in Academic Ethics-, Philadelphia: Temple University Press, 1990.
- CAHN, Steven M., Saints and Scamps: Ethics in Academia, Totowa, N.J: Rowman and Littlefield, 1986.
- CALLAHAN, Joan C. (Ed.), Ethical Issues in Professional Life, New York: Oxford University Press, 1988.
- CHRISTIANS, C.G., K. Rotzoll and M. Fackler., Media Ethics, New York: Longman, 1983.
- DAY, Louis A., Ethics in Media Communications: Cases and Controversies, Belmont: CA: Wodsworth Publ. Co. 1991.
- DURKHEIM, Emile., Meslek Ahlakı (Çev: M.Karasan), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1962.
- ELLIOTT Deni (Ed.), Responsible Journalism, California: Sage Publ. 1986.
- GELLERMANN, William and et all., Values and Ethics in Organization and Human Service Development, San Francisco: Jossey Bass Publ. 1990.
- GOLDMAN, Alan H., The Moral Foundations of Professional Ethics, Totowa, N.J: Rowman and Littlefield, 1980.
- McHUGH, Francis P, İş Ahlakı, İstanbul: TÜSİAD Yayını, 1992.

- PAYNE, Stephen L., Ethical Dilemmas for Academic Professionals, Springfield, Charles C. Thomas, 1987.
- RICH, John M., Professional Ethics in Education, Springfield, IL. : Charles C. Thomas, 1984.
- ROBINSON, George and Janice Moulton., Ethical Problems in Higher Education, New York: Prentice Hall, 1985.
- SHILS, Edward., The Academic Ethic, Chicago: University of Chicago Press, 1983.
- SINGER, Andrew M., “Managing Ethics in the Corporation”, in: AMA Management Handbook, 3rd ed. 1994. Pp.1-32-35.
- STRIKE, Kenneth A., and Jonas F. Soltis., The Ethics of Teaching, New York: Teachers College Press, 1985.
- TÜGİAD, İş Ahlakı ve Türkiye’de İş Ahlakına Yönelik Tutumlar, İstanbul: 1992.
- WUESTE, Daniel E., Professional Ethics and Social Responsibility, New York: Rowmna and Littlefield Pub. 1994.